

Вальтер
Беньямін
вибране

ПРО ПОНЯТТЯ ІСТОРІЇ

I

Відомий факт, коли одного разу змайстрували такий автомат, що на кожний хід шахіста робив хід у відповідь, який забезпечував йому виграш у партії. Лялька в турецькому вбранні з людською-кальняном у роті сиділа перед шахівницею за широким столом. Система дзеркал створювала ілюзію, ніби під столом нічого нема. Насправді ж під ним ховався горбатий карлик, майстерний гравець у шахи, за допомогою шворок, прив'язаних до рук ляльки, він керував її рухами. Відповідник такого пристрою можна собі уявити і у філософії. Виграватиме завжди лялька, яку називають "історичним матеріалізмом". Вона залюбки позмагається з кожним, якщо керуватиметься теологією, яка, як відомо, стала нині такою мізерною і брідкою, що до неї навіть і заглядати не треба.

II

"До найхарактерніших властивостей людської природи, — зазначає Лотце, — належить... поряд із таким великим егоїзмом, зокрема, відсутність заздирности будь-якої миті сучасности щодо майбутнього загалом". Ця рефлексія наводить на думку, що образ щастя, який ми плекаємо, міцно прив'язаний до часу, у який відправив нас колись перебіг нашого буття. Щастя, яке змогло б викликати в нас почуття заздирности, існує в повітрі, яким ми дихаємо, між нами і людьми, із якими ми могли б розмовляти, між нами і жінками, які готові нам віддатися. Інакше кажучи, уявлення про щастя неодмінно тягне за

собою уявлення про полегкість. Те саме відбувається і з уявленням про минуле, що його взяла собі за предмет історія. Минуле несе у собі таємничий чорний список, через який воно вкаже шлях до вивільнення. Чи ж не голубить і нас легіт, який кружляв довкола наших предків? Невже в голосах, які милують наш слух, нема відгомону голосів замовклих? Хіба у жінок, до яких ми залицяємося, не може бути сестер, яких їм не судилося знати? Якщо так, то існує таємна змова між попередніми поколіннями та нашим. Це означає, що нас чекали на землі. Це означає, що ми, як і кожне покоління до нас, наділені *мізерною* місянською силою, на яку зазіхас минуле. І від цих зазіхань дешево не відкупишся. Історичний матеріяліст про це знає.

III

Хроніст, який переповідає події, не виділяючи з-поміж них значних та незначних, віддає належне правді: ніщо з того, що відбулося, для історії не повинно бути втраченим. Звісно, минуле повністю відійде у спадок людству лиш тоді, коли те вивільниться від страждань. Це означає, що тільки вивільнившись з-під тягара минулого, людству дано буде зчитати кожний його момент. Кожну з його прожитих миттєвостей буде виголошено, як *à l'ordre du jour** — аж до самого дня Страшного суду.

IV

*Наперед шукайте, чим поживитись та у що
зодягнутись,
а тоді Царство Боже прийде вам само.
Гегель, 1807*

Класова боротьба, що постійно миготить у свідомості історика, вишколеного на вченні Маркса, — це боротьба за грубі та матеріяльні речі, так, наче у світі не існує чогось витонченого, духовного. Попри це, у класовій боротьбі витончене і духовне не тотожні поняття здобичі, що належить переможцеві. У цій бо-

* *à l'ordre du jour* (фр.) — на порядку дня.

ротьбі вони живуть у подобі віри, мужности, гумору, лукавства та незламности. Вони завжди піддаватимуть сумніву кожну перемогу, яку здобуватимуть панівні класи. Як квіти повертають свої голівки до сонця, так і все суще прагне під дією загадкового геліотропізму** повернутися до сонця, що сходить на небосхилі історії. Цю найнепомітнішу з усіх перемін мусить добре знати історичний матеріаліст.

V

Справжній образ минулого *мчить* від нас. Минуле можна затримати лише як образ, що зблисне на мить, коли його впізнають, і промайне назавжди. “Правда не втече від нас,” — ці слова, що належать Готфрідові Келлеру, чітко визначають місце на полотні історії, витканому історизмом, де його протинає історичний матеріалізм. Адже образ минулого — неповторний, він будь-якої нинішньої миті, не впізнаної у його подобі, загрожує цезнути.

VI

Відтворювати минуле в історичному плані — не означає пізнавати його таким, яким воно, властиво, і було. Це означає підкорити собі спогад, тільки-но він зблисне у хвилину небезпеки. Завдання історичного матеріалізму — утримати образ минулого таким, яким тільки він явиться суб'єктові історії в цю хвилину небезпеки. Небезпека загрожує непохитності традиції так само, як і її набувачам. Для обох ця небезпека однакова — дати зробити себе зняряддям панівного класу. Будь-якої епохи треба знову і знову намагатися вберегти традиції від конформізму, який прагне ними заволодіти. Адже Месія приходить не тільки як Визволитель, Він приходить як Переможець над антихристом. Лише літописець наділений даром розпалювати в минулому іскру надії, що, жевріючи, пропалює його; бо навіть мертві не вбережуться від ворога, коли той перемагатиме. А ворог цей перемагає безперестанно.

** Геліотропізм — те саме, що й фототропізм (здатність рослин вигинатися до джерела світла або ж відвертатися від нього).

VII

*Вважай на морок і страшенний холод
В долині, що голосить від жалю.*

Брехт. "Тригрошова опера"

Фюстель де Куланж рекомендує історикові, якщо той хоче відтворити в переживаннях якусь епоху, викинути з голови все, що відоме йому з пізнішого перебігу історії. Метод, що його відкинув історичний матеріалізм, краще і не визначиш. Це метод переймання почуттями. Першоосновою цього методу є кволисть серця (*acedia*), коли підупадає дух від необхідності заволодіти справжнім історичним образом, що, спалахнувши, щезає. Богослови середньовіччя вважали *acedia* першопричиною смутку. Флобер, який запізнався з нею, пише: "*Peu de gens devineront combien il a fallu être triste pour ressusciter Carthage*"^{***}. Природа цього смутку стане виразнішою, якщо поставити запитання: чиї, власне, почуття проймають літописця історизму. Відповідь однозначна — переможця. Адже панівні класи доводяться спадкоємцями всіх, хто коли-небудь перемагав. Отже, панівним класам завжди вигідно, щоб літописець пройнявся почуттями переможця. Цього достатньо для історичного матеріаліста. Хто по цей день завжди виходив переможцем, той маршує у тріумфальній процесії, яка тих, хто нині панує, несе понад тими, що опинилися тепер на дні. І як заведено споконвіку, в цій тріумфальній ході виносять здобич. Її називають "культурними багатствами". Треба зважати, що в особі історичного матеріаліста присутній віддалений спостерігач. Адже усі, без винятку, культурні багатства, приступні його баченню, в його уяві мають походження, про яке він не може думати без жаху. Своїм буттям історичний матеріаліст завдячує не тільки зусиллям великих геніїв, які його творили, а ще й безіменній кріпацькій праці їхніх сучасників. Немає жодної пам'ятки куль-

^{***} *Мало хто знатиме, скільки мені знадобилося сумувати, щоби воскресити Картагену (фр.).*

тури, яка водночас не була б свідченням варварства. А оскільки буття саме не вільне від варварства, то й не позбавлений його і процес передавання культурних багатств від одного покоління до іншого. Тут історичний матеріяліст відсторонюється наскільки може. Він вважає, що його завдання — гладити історію проти шерсти.

VIII

Традиція поневолених повчає нас, що “стан винятковости”, у якому ми живемо, закономірний. Мусимо знайти те поняття історії, яке цьому станові відповідає. У такому разі перед нами постане завдання знайти привід для справжнього стану винятковости; завдяки цьому зміцняться наші позиції в боротьбі проти фашизму. Цей шанс полягає в тому, що супротивники в ім'я прогресу приймають фашизм як історичну норму. В подиві з приводу того, що події, які ми переживаємо у XX сторіччі, “все ще” можливі, немає нічого від філософії. Це не той подив, від якого починається пізнання, а подив від того, що поняття про історію, в якій він бере початок, неможливо утримати.

IX

Розправляю крила — і в політ,

Так тішить вороття

Із краю злигоднів і бід,

Де жить не можу я.

Герхард Шолем. “Привітання Ангела”

Існує полотно Клее, що називається “Angelus Novus”. На ньому зображений ангел, який ніби прагне віддалитися від чогось, у що він пильно вдивляється. Його очі широко розплющені, вуста розкриті, і крила розпростерті для злету. Ангел історії мусить виглядати саме так. Його лик звернений у бік минулого. Де перед нашим поглядом вервицею минають життєві події, там він бачить суцільну катастрофу, що невгамовно громадить руїну до руїни, скидаючи їх йому до ніг. Він радо залишився б тут,

щоб розбудити мертвих та зібрати восдино уламки. Але з раю дме сильний буревій, він борсається у крилах ангела, напинає їх так, що тому вже не під силу їх скласти. Буревій безупинно несе його в майбутнє, до якого ангел повернений спиною, а тим часом купа уламків здіймається перед ним до самого неба. Те, що ми називаємо прогресом, і є *оцим* буревієм.

X

Предмети, що їх монастирський статут рекомендував для медитації, повинні були віднадити братчиків від світу та його зваб. Хід наших міркувань має подібний характер. Роздуми ці мають на меті ураз вивільнити світове політичне дітище з тенет, у які його заманили. Політики ж бо, на яких покладали сподівання противники фашизму, лежать долілиць переможені, свою поразку вони пояснюють зрадою власної справи. Наші розмисли виходять із того, що сліпа віра цих політиків у прогрес, їхні покладання на базис мас і, врешті, підлабузницька злагодженість у неконтрольованому апараті — це три грані однієї справи. Міркуючи, ми прагнемо пояснити, як дорого обходиться розуміння історії нашому звичному мисленню, розуміння, цілковито відмінне від того, за яке і далі чіпляються оці політики.

XI

Конформізм, який від початку прижився в соціал-демократії, дотримується не лише її політичної тактики, а й її економічних постулатів. Саме конформізм стане згодом причиною кризи. Ніщо інше так не завдало шкоди німецькому робітничому класові, як думка, що він пливе за течією. Технічний розвиток він уявляв собі, як водоспад на потічку, яким, гадав, пливе. А відтіля було тільки крок ступити до ілюзії, ніби праця на фабриці, що виникла в ході технічного прогресу, є політичною силою. Давня протестантська робітня мораль за святкувала серед німецьких робітників своє воскресіння у секуляризованій подобі. Вже Готанська програма несе у собі сім'я цієї омани. У ній працю ви-

значено як “джерело усякого багатства та усякої культури”. Передчуваючи лихе, Маркс відповів на це, що людина, яка не має жодної іншої власности, окрім своєї робочої сили, “мусить бути рабом інших людей, що... стали власниками”. Попри все, плутанина триває, і незабаром Йозеф Діцген виголошує: “Праця — це спаситель новітньої епохи... У поліпшенні... умов праці... криється багатство, що здатне тепер здійснити те, чого досі жоден визволитель не здійснив”. Це звульгаризовано-марксистське розуміння того, що називається працею, розсипається, якщо вдатися до питання, а який же зиск матимуть від продуктів своєї праці самі робітники, до поки ці продукти їм не належатимуть. Таке тлумачення визнає за правду тільки поступ в оволодінні природою, і ніяк не суспільний регрес. Воно вже містить у собі технократичні риси, які згодом виявляться у фашизмі, зокрема поняття природи, фашистське розуміння якого зловісно нависає на тлі соціалістичних утопій доберезневого періоду. Праця, як її розуміють, зводиться до експлуатації природи, якій з наївним умиротворенням протиставляють експлуатацію пролетаріату. Порівняно з цією позитивістською концепцією вигадки, що свого часу дали Фур'є так багато приводів покепкувати, сповнені напрочуд здорового глузду. За Фур'є, внаслідок злагодженої суспільної праці вночі світитимуть чотири місяці, на полюсах скресне крига, морська вода не буде солоною на смак, а дикі звірі стануть на службу людині. Це ілюструє праця, яка не передбачає експлуатації природи і здатна прийняти від неї у пологах створіння, які, можливо, ще дримають у її лоні. Комплементарною до викривленого поняття праці є така природа, що її, як висловився Діцген, “дано нам задаром”.

XII

*Ми користуємося історією, але інакше, ніж нею
користується зманіжене ледащо у саду знання.*

*Ніцше. "Про користь та невигоду
історії для життя"*

Суб'єктом історичного пізнання є пригноблений клас, що веде боротьбу. У Маркса він виступає як останній поневолений клас, що чинить помсту, клас, який до кінця проводить справу визволення в ім'я гноблених поколінь. Така самосвідомість, що іще раз ненадовго стала у пригоді "Спартаківі", від самого початку викликала спротив соціал-демократії. На три десятиріччя їй вдалося майже повністю заглушити ім'я якогось там Бланкі, чия гучна слава змусила минуле сторіччя стрепенутися. Соціал-демократія перейнялася тим, щоб нав'язати робітничому класові місію визволителя *прийдешніх* поколінь. Цим вона перерізала сухожилки його найкращій силі. В цій школі у робітничого класу враз вивітрилися з голови і ненависть, і жертвовність. Адже і та, і друга черпають життєдайну силу від образу поневоленого предка, а не від ідеалу визволеного онука.

XIII

*Наше завдання стає щодень то зрозумілішим,
а народ щодень то мудрішим.*

Йозеф Діцген. "Соціал-демократична філософія"

Соціал-демократичну теорію, а ще більше практику, визначало поняття прогресу, який не ґрунтувався на дійсності, а мав догматичну претензійність. По-перше, прогрес, яким його вимальовували собі соціал-демократи, був у них прогресом самого людства (а не лише його навичок та знань). По-друге, він був незавершеним (відповідно до нескінченної здатності людства самовдосконалюватися). По-третє, прогрес уважався значною мірою нестримним (перебіг якого сам собою відбувається прямою чи спіралеподібною лінією). Кожен з цих предикатів контраверсійний, кожний можна піддати критиці. Та якщо вже

говорити про теорію соціал-демократів загалом, то їй необхідно відступити назад за усі ці предикати й обрати напрям на щось спільне, характерне для всіх. Уявлення про прогрес людського роду в історії не можна відмежувати від уявлення про його поступ крізь гомогенний та порожній час. Критика такого уявлення поступу повинна стати основою критики уявлення про прогрес загалом.

XIV

Походження — це мета.

Карл Краус. "Слова у віршах I"

Історія є складовою конструкції, місце якої не у гомогенному та порожньому, а в доконаному теперішньому часі. Так, античний Рим для Робесп'єра був минулим, ущерть повним теперішності, от він і виврав його із неперервного ланцюга історії. Французьку революцію почали сприймати як Рим, що постав заново. Вона переймала собі атрибути старого Риму так само, як мода переймає атрибути старосвітського вбрання. Мода нюхом чує актуальне, де воно бродить у нетрях минувшини. Мода — це стрибок тигра в минуле, ось тільки відбувається він на арені, де приборкувачем є панівний клас. Таким самим стрибком "просто неба історії" є діалектичний стрибок, що його Маркс вважав революцією.

XV

Усвідомлення необхідності розірвати неперервний ланцюг історії притаманне революційним класам у час їхніх активних дій. Велика французька революція запровадила новий календар. День, з якого починається календар, виконує функцію цейтрафера**** в історії. Це той самий день, що завжди настає знову в подібі тих свят, що є пам'ятними днями. Отже, календарі не так відлічують час, як годинники. Вони — монументи історичної свідомости, від

**** Цейтрафер — спосіб кінозйомки, коли кадри зображення змінюються у пришвидшеному темпі

якої в Європі за сотню літ, здається, вже не залишилося і найлегшого сліду. Ще під час Липневої революції стався інцидент, завдяки якому ця свідомість вступила в свої права. Коли настав вечір першого дня боротьби, із кількох куточків Парижу, незалежно один від одного, водночас пролунали постріли по вежових годинниках. Один свідок, який своїм ясновидінням завдячує, очевидно, рими, у той час писав:

Qui le croirait! on dit qu'irrités contre l'heure
De nouveaux Josués, au pied de chaque tour
Tiraient sur les cadrans pour arrêter le jour.^{*****}

XVI

Історичний матеріяліст не може знехтувати поняттям сучасности, яка не є переходом, а де час приходить до влади і завмирає. Адже це поняття якраз визначає саме ту сучасність, в якій матеріяліст пише історію, що стосується його самого. Історизм виводить "вічний" образ минулого, історичний матеріяліст же — досвід обходження з ним, що стоїть собі самотньо. Задоволення до знемоги натішитися в борделі історизму з повією на ім'я "Жили-були собі колись" віць залишає для інших. Він володар власних сил: чоловікові досить того, що він розірве неперервний ланцюг історії.

XVII

Історизм, властиво, досягає свого апогею в загальній історії, на її тлі матеріялістична історіографія в методичному плані виділяється, мабуть, яскравіше, ніж у будь-якому іншому, адже вона не має теоретичного кістяка. Її метод адитивний, вона застосовує безліч фактів, аби заповнити гомогенний та порожній час. В основі матеріялістичної історіографії полягає конструктивний принцип. Мислення — це не тільки динаміка помислів, а також їхня статика. Там, де мислення раптово зупиниться в на-

---

^{*****} Хто б міг подумати! Вони кажуть, що їх так дратує час.
Нові Ісуси, стоячи біля годинникових веж,
Стріляють у циферблат, щоб зупинити день (з фр. досл.).

пруженому силовому полі, виникає шок, завдяки якому мислення викристалізовується як монада. Історичний матеріяліст підступає до історичного предмета лише з того боку, де він протистоїть йому як монада. У цій структурі він сприймає знак місянського спину діянь або ж, інакше кажучи, революційний шанс у боротьбі за гноблене минуле. Він серйозно ставиться до нього, щоби вирвати певну епоху з гомогенного перебігу історії, так він вириває з епохи конкретне життя, окремий гвір вилучає з життєвого творчого доробку. Виграшність методу історичного матеріяліста полягає в тому, що *y* творі збережено та надійно захищено життєвий доробок, *y* життєвому доробку — епоха, а *e* епосі — весь перебіг історії. Ложивний плід історично досягнутого криє в своєму ядрі час, наче коштовне, але позбавлене смаку насіння.

XVIII

“Для історії органічного життя на Землі якихось п’ять десятків неспокійних тисячоліть homo sapiens, — зазначає сучасний біолог, — щось на зразок останніх двох секунд на збігу двадцяти чотирьох годин доби. Якби у такий масштаб повністю вкласти історію цивілізованого людства, то вона заповнила б п’яту частину останньої секунди останньої години”. Теперішній час, що, як модель часу місянського, стискає історію людства в лещатах жахливої аббревіатури, достоту збігається з тим слідом, що його залишає по собі у всесвіті історія людства.

ДОДАТКИ

А

Історизм задовольняється тим, що встановлює причиново-наслідкові зв'язки між різними моментами історії. Але жодний фактичний матеріал, навіть виступаючи причиною, не є заздалегідь історичним. Він може стати ним *posthum*^{*****}, внаслідок подій, що можуть бути віддаленими від нього на тисячі років. Історик, який дотримується таких поглядів, перестає перебирати пальцями, немов зерна вервиці, послідовність подій. Він осягає стан взаємовпливу, в якому опинилися його власна і конкретна попередня епохи. Отже, він обґрунтовує поняття сучасності як "теперішній час", у який вкраплено дрібки місяяського.

Б

Віщун, допитуючись у часу, що той виношує у своєму лоні, не досліджували його ані як гомогенний, ані як порожній. Хто візьме це до уваги, мабуть, зрозуміє, як у тому, що пам'ятне, пізнати минулий час: точнісінько так само. Відомо, що юдеям було заборонено гадати, що станеться у майбутньому. Тора та молитва навпаки спрямовували їх у пам'ятне. Так їм знімалися чари з майбутнього, під вплив якого підпадали ті, хто допитувався про нього у віщунів. Але через це майбутнє не стало для юдеїв гомогенним та порожнім часом. Бо у ньому кожна секунда була крихітною хвірткою, крізь яку міг увійти Месія.

---

^{*****} *posthum* (лат.) — по смерті.

КОМЕНТАРІ

Лотце, Рудольф Герман (1817-1881) — німецький філософ і психолог. У своїх працях намагався поєднати погляди механістичної науки з постулатами романтичного ідеалізму. Вагомим внеском у філософію вважається його теорія сприйняття простору.

Келлер, Готфрід (1819-1890) — швейцарський новеліст, поет. Завдяки своїй життєвій, реалістичній, рельєфній прозі займав поважне місце серед письменників XIX-го сторіччя.

Фюстель де Куланж, Ньюма Дені (1830-1889) — французький історик. У праці "La Cité antique" ("Античне місто", 1864) наголошував на впливові примітивної релігії на розвиток громад давніх Греції та Риму. Втративши звання професора античності у Страсбурзькому університеті, звертає свої наукові інтереси до середньовічної історії. Його теорії широко критикували, однак вони відкрили шлях для нових інтерпретацій історії раннього Середньовіччя.

Шолем, Гершом (Герхард) (1897-1982) — німецький учений єврейського походження. Автор численних досліджень і розвідок з історії кабалістики та іудейського містицизму.

Клеє, Пауль (1879-1940) — художник, графік. За походженням швейцарець. У його малоформатних, тендітних малюнках, акварелях і графіках, часто навіяних снами, музикою та поезією, сплелися різні стилі — примітивне і наївне мистецтво, сюрреалізм, кубізм.

Готанська програма — програма економічних та соціальних реформ, прийнята на конгресі соціалістичної робітничої партії Німеччини 1875 р. у місті Гота.

Діцген, Йозеф (1828-1888) — німецький філософ-соціаліст, поряд із Марксом та Енгельсом, один із провідних теоретиків діалектичного матеріалізму.

Доберезневий період (*нім. Vormärz*) — період історії у Німеччині з 1815 р. до революції у березні 1848 р.

“Спартак” — ліворадикальний рух на чолі з Карлом Лібкнехтом та Розою Люксембург, який активно діяв у Німеччині в 1916-1919 рр.

Бланкі, Луї-Огюст (1805-1881) — французький революціонер і радикальний мислитель. З часу свого навчання у Парижі аж до самої смерті брав активну участь в усіх революційних повстаннях, що відбувалися тоді у Франції, за що провів більшу частину свого життя у в'язниці.

Краус, Карл (1874-1936) — австрійський есеїст і поет.

Липнева революція — повстання у Франції у липні 1830 р. проти уряду короля Шарля X.